

Kuidas periodiseerida Eesti aega?

Jaak Valge

Kõigepealt toonitaksin, * et Ago Pajuri üldistav periodiseerimisettepanek on väga ajakohane ja vajalik. Seda eriti nüüdse postmoderniseeruva ajalooteaduse taustal, mil ühiskonna arengule oluliste ja mitteoluliste probleemide segamine on valdav. Periodiseerimise puhul on just vastupidi, siin tuleb muutused erinevates valdkondades pingereastada ja püüda leida tunnus või tunnuste komplekt, mis võimaldab aega kronoloogiliselt lahterdada. Periodiseering aitab uurimistööd liigendada, samuti on periodiseerimisel ka pedagoogiline eesmärk – klassifitseerimise kaudu on lihtsam avada ja selgitada muutuste sisu ning just periodiseerimise kaudu tekib ajaloolaste “ühine keel”. Ago Pajuri periodiseering on taasiseseisvumisjärgsel ajal esimene põhjalikule analüüsile tuginev argumenteeritud kontseptsioon, väarikas avalöökk loodetavasti järgnevale laiemale vaitlusele.

Samas ei ole mõtet periodiseerimist ka ületähtsustada. Periodiseerimine on protsesside kronoloogiline raamimine, seega paratamatult rohkem või vähem mehhaaniline, sest mingit absoluutselt objektiivset alust olemas ei ole. Juhul, kui ei ole tegemist radikaalsete murrangutega, mis on muutnud kogu ühiskonna järele teiseks (sõjad, epideemiad, revolutsioonid, riigipöörded, majanduskatastroofid, vulkaanipursked), ei ole tavaliselt võimalik üht etappi/periodi teisest selgelt eristada. Periodiseerimisel on paratamatult peale tänuväärse üldistamise küljes ka ebatänuväärne lihtsustamine ja ajaloo moderniseerimise mekk. Periodiseering ei saa olla kivistunud. Kui üldtunnustatud periodiseering peaks vastanduma uutele uurimistulemustele, tuleks uurijal senine periodiseering kõhklemata kõrvale jätta.

Üldajaloo periodiseerimisel on mitmeid lähetepepunkte. Siinkirjutajale on kõige vastuvõetavam Robin George Collingwoodi lähenemine, mis väärtustab ajaloolase võimet sisse elada uuritavasse ajajärku. Nii saaks ka periodiseerimise üheks aluseks olla see, kuidas minevikus, periodiseeritava ajal protsesse ja nähtusi tajuti. Võimalik oht hälbida ajaloost kui empiirilisest teadusest on niimoodi kõige väiksem. Ent siin on rida karisid. Aktuaalset aega hoomataks tavaliselt võrdluses eelneva ajajärguga, võrdluses, mille käigus hinnatakse ümber ka eelnev ajajärk. Hea näide selle kohta on nn. Pätsi aja idealiseerimine, mis tuleneb suuresti asjaolust, et järgnenud Nõukogude okupatsioon ja sõja-aeg olid hoopis halvemad. Nii peab olema väga tähelepanelik, võttes periodiseerimise üheks komponendiks omaaegse taju, et mitte saada eksitatud hilisematest hinnangutest, seda enam, et üldistavaid hinnanguid antaksegi tavaliselt hiljem, mitte protsessi sees olles.

Kuid ajaloolased, olles mõjutatud oma eelistustest ja ajast, tunnetavad ka omaaegset taju erinevalt. See väljendub nii periodiseerimistunnuste määramises kui ka perioodide nimetustes. Ideoloogiliselt või konjunktuurselt üldajaloo perioode konstrueerides ei arvestata omaaegset taju üldse, vaid hinnatakse ajaloosündmusi mingi tänapäevase protsessi/nähtuse valguses. Nii saab ehitada Eesti ajalugu mingis soovitas suunas. Paljudele ajaloolastele tundus ilmselt üsna naljakas, kui Tõnis Erilaid põhjendas Eesti liitumisvajadust Euroopa Liiduga Inglise laevastiku abiga Eestile Vabadussõja ajal. See tõendavat, et Eesti ilma Euroopa Liiduta ikka läbi ei saa. Nõukogude ajalookirjandusest võib selliseid näiteid leida väga palju.

Periodiseerimise, eriti aga kitsamaid protsesse hõlmava periodiseerimise puhul on muidugi võimalik lähtuda ainult “üledest” tunnusdest, jättes omaaegse taju kõrvale, ja loomulikult ei ole see *a priori* ebatäpne. Ajaloolane peab end vaid hoolikalt “puhastama” omaeelse eelistustest, (alateadlikust) tahtest mingit endale positiivsena tunduvat või konjunktuurset reeglipärasust esitada. Tihti on minevikutunnetuse kriteeriumi väljajätmine allikate puuduse või raskesti üldistatavuse tõttu paratamatu. Vanade ajajärgude puhul ka üldise periodiseerimise korral. Samuti on omaaegse taju abso-lutiseerimise korral oht end ilma jätta ajaloola-

* Eesti ajaloo periodiseerimise mõttevahetuse algust vt.: A. Pajur. Eesti Vabariigi (1918–1940) ajaloo periodiseerimisest. – Tuna 2003, nr. 4, lk. 139–143.

se jaoks olulisest protsesside pealtnägija eelistest. Kuid omaaegse taju kombineerimine teiste tunnustega juhul, kui see on võimalik, toimib kindlasti positiivselt.

Periodiseerida saab eri valdkondade (nt. poliitika, majandus, kultuur) muutuse (muutuse tajumise) jooni üldistades. Võimalik on aga leida ka perioodi dominant, keskne alus, ignoreerides seejuures vähem või rohkem teisi protsesse. Veel on võimalik periodiseerida maailmaajaloo protsessidest lähtudes või Eesti-keskselt. Loomulikult ei saa ka viimasel juhul välisprotsesse vältida. Siinkirjutajale näib olevat kõige täpsem see variant, mil lähtepunktiks on Eesti ajaloo protsessid, ent arvestatakse välisprotsesside refleksioone Eestis, kui neid oli. Lähtudes täielikult välisprotsessidest, välistaks see kohaliku minevikutunnetuse tajumise arvestamise.

Ago Pajuri periodiseeringu mõned jaotusideed ja nimetused on revolutsioonilised ja esmapilgul ootamatud, igatahes puudub sellel konjunktuurse või ideologiseeritud ajalookäsitluse maik. Ning kui ka tema poolt väljapakutud jaotus ei kinnistu (ega ilmtingimata ju mingit kanoniseeritud periodiseeringut olema ei peagi), on see igatahes piisavalt tugevalt argumenteeritud.

Kõigepealt paar üldist märkust. Algatuseks oleks ilmselt vajalik defineerida objekt. See polegi kerge ülesanne, sest Eesti ajalugu on väga "vaheldusrikas". Siinkirjutaja arvates (ja kaudselt on seda võimalik lugeda ka Ago Pajuri tekstist) ei ole tegemist Eesti Vabariigi ajaloo periodiseerimisega. *De jure* kestis Eesti Vabariik edasi ka pärast 1940. või 1944. aastat, mil riik oli okupeeritud/annekteeritud. Ago Pajur nimetab perioodi omariiklusajaks, veel täpsem väljend oleks ehk esimene iseseisvusaeg, või veel parem – Eesti aeg, s.t. aeg, mil otsustamisõigus Eesti territooriumil oli Eesti kõrgemate riigivõimuorganite käes. Nii-öelda *de facto* iseseisvusaeg. Eesti ajaks lubab kogu perioodi nimetada ka riigi rahvuslik koosseis, mis on kaasajast märksa erinev, samuti ehk ka omaaegne eneseteadvus, kus eestlus oli olulisemal kohal kui nüüd.

Tunnustades Ago Pajuri püüdlust universaalsusele, ei oska siiski leida sisulist põhjendust tema detailideni liigendatud ja hierarhilisele, aastatel 1921–1939 isegi kolmetasandiliseks kirjutatud periodiseeringu (omariiklusaeg 1917–1944; alaperiood: omariikluse toimimise aastad 1921–1939; ala-alaperiood Teine

Vabariik 1934–1939; ala-ala-alaperiood üleminekuaastad 1934–1937) mõttekusele. Seda-võrd lühikese ajajärgu puhul ei tundu aja niivõrd pisikesteks tükikeks hakkimine kuigi-võrd otstarbekas ning liiga hierarhiseeritud jaotus võib raskendada selle periodiseeringu liidendamist Eesti ajaloo üldisesse periodiseeringusse. Samuti ei leia ma sisulist vajadust tähistada iga perioodi algust ja lõppu ühe konkreetse sündmusega. Periodiseerimise mõte ongi ju ühisnimetaja leidmine ja sel puhul on loomulik, et seda tähistab üldine muutus, uue protsessi algus, mida võib tähistada mitu sündmust, või hoopis mitte ükski konkreetne sündmus. Alaperioodide jaotamine võiks vabalt jääda nende eriuurimuste autorite teha, kes seda vajalikuks peavad. Eri valdkondade vaatepunktist oleksid need jaotused kahtlemata erinevad. Loomulikult on Ago Pajuri mõttekäikudest nende eristamisel oluline abi.

Teiseks ei tundu olevat piisavalt põhjendatud omariiklusaja lai määratlus. Iseseisvusaeg ei kehtnud 1. märtsist 1917 kuni 22. septembrini 1944. Veebruarirevolutsioonil oli oluline tähtsus omariikluse saavutamisel, kuid ta ei loonud omariiklust. Iseseisvusaaja alguseks võiks siiski lugeda 1918. aastat, nii nagu seda seni valdavalt tehtud on, mõeldagu selle sündmuse all siis kas iseseisvuse väljakuulutamist 24. veebruaril 1918 või võimu tegelikku ülevõtmist novembris 1918. Või isegi Maanõukogu kuulutamist kõrgeima võimu kandjaks Eestis novembris 1917.

Samuti on vaieldav Ago Pajuri poolt pakutud omariiklusaja lõpudaatum. *De jure* kestis Eesti Vabariik edasi ka pärast 22. septembrit 1944, *de facto* oli aga Eesti iseseisvus otsa saanud juba 17. juunil 1940, kui saabusid Nõukogude okupatsiooniväed. Või isegi baaside lepinguga. Niisiis, esimene iseseisvusaeg – Eesti aeg – oleks ikkagi otstarbekas periodiseerida aastatesse 1918–1940.

Ago Pajuri pakutud perioodide nimetused tulenevad suuresti tema periodiseerimisloogikast, ning juhul, kui viimast täielikult ei tunnista, ei ole neil mõtet ka pikalt peatuda. Mõni märkus ehk siiski.

Ehkki Ago Pajuri püüe teha demokraatliku ja autoritaarse Eesti Vabariigi vahele selge jaotus on väga asjakohane, ei ole Esimene ja Teine Vabariik minu arvates õnnestunud terminid. Iseseisvusaaja numbrimärkimine annab üsna selge riigiõigusliku vihje. See justkui tähendaks,

nii nagu Prantsusmaa ajaloo periodiseerimisel, konstitutsioonimuutust. Ent Eestis kehtinud põhiseaduste alusel tekiks sel juhul Eesti iseseisvusajal kogunisti kolm või neli vabariiki: (1918–1920); 1920–1933; 1934–1937 ja 1938–1940. Kõige olulisemaks põhjuseks peaksin aga sellise jaotuse korral kindlat alaperioodide vajadust. Viimane aga tekitab võrreldes eelmise ja järgmise perioodiga (omariikluse loomise aastad ja omariikluse kaotamise aastad) juurde veel ühe hierarhilise tasandi, mis ajab süsteemilooget sassi: liidendades näiteks alaperioodide nimetusi Eesti ajaloo üldisesse periodiseeringusse, kaoks see sõnum, mida periodiseeringu kõrgem tasand kannab. Kui jaotada omariiklusaeg vaid kaheks, võiks neid nimetusi ehk kasutada (ise eelistaksin ka siis nimetusi “demokraatlik Eesti” ja “autoritaarne Eesti”), muidu mitte.

Ka ei ole minu arvates õnnestunud “Teise Vabariigi” perioodi alajaotuste nimetused (üleminekuaastad ja legaliseeritud autoritaarsuse aastad). Üleminekuperiood on iseenesest midagi väga ebamäärast. Kui on mõeldud uuele põhiseadusele üleminekut, siis ei olnud see kindlasti aastate 1934–1937 põhisisu, ei rahva ega ka võimukandjate silmis. Üle ei mindud autoritaarvõimule (oli juba kehtestatud) ega ka demokraatiale (uue põhiseadusega ei tekkinud seda oluliselt juurde). Vaieldav on ka järgmise perioodi nimetus – legaliseeritud autokraatia. Kas autokraatia ikkagi sai ebademokraatlike valimistega legaliseeritud? Majanduses, poliitikas ja ka kultuuris muutus, hoolimata uuest põhiseadusest, alates 1938. aastast väga vähe. Samuti ei tule ju naljalt pähe periodiseerida ENSV aega lähtudes Stalini ja Brežnevi konstitutsioonist.

Ka aastate 1941–1945 jaotuste nimetused on minu arvates nihkes. Kas Suvesõda oli ikka sedavõrd oluline perioodi dominant, et selle järgi nimetada kogu ajajärku, mis kestis Nõukogude–Saksa sõja algusest kuni 5. detsembrini 1941? Samuti on minu arvates omavahel sisulises konfliktis kolm järgnevat alaperioodi. Esimene Nõukogude aasta on märgatavalt neutraalsem (positiivsemgi) väljend kui Saksa okupatsioon. Venemaa Välisministeeriumile ei meeldi küll Nõukogude ja Saksamaa okupatsiooni käsitlemine võrdsetena, kuid ajaloolasena tuleks ilmselt hoopis tunnistada, et Saksa okupatsiooni aeg oli Eesti Vabariigile lähedam. Sakslased okupeerisid ju N. Liidu poolt okupeeritud/annekteeritud Eesti territooriumi

ning Eestit oli vähemalt tavaeestlase jaoks “Saksa okupatsiooni” aastatel rohkem kui “Esimesel Nõukogude aastal”. Ka viies alaperiood (Võitlus iseseisvuse eest) on vastuolus eelmise (Saksa okupatsiooni) nimetusega – ka ajavahe-
mikul juulist septembrini 1944 kestis Saksa okupatsioon Eestis edasi ning võitlus iseseisvuse eest ei kestnud ju ainult juulist septembrini. Aga see on tühi kiibitsemine, sest allakirjutanul midagi sisulist asemele pakkuda ei ole. Iseasi, kas seda vaja lähebki.

Siinkohal näib otstarbekam mitte piirduda kriitilise analüüsiga, vaid välja pakkuda alternatiiv. Mitmed daatumid ja iseloomulikud tunnused kattuvad loomulikult Ago Pajuri kontseptsiooniga.

* * *

Eesti aeg 1918–1940

I Eesti Vabadussõda 1918–1919

Vabadussõda oli eestlaste kõige olulisem sõda. Loodetavasti ei jõua meie poliitiline korrektsus kunagi niikaugele, et vaikime selle maha. Ehkki filmis “Nimed marmortahvlil” justkui sinnapoole teel ollakse: sõda käib valdavalt lätlaste, hiinlaste ja punaeestlaste, mitte põhivaenlaste vastu.

Igatahes ka sisuliselt on nende aastate piiristamine just iseseisvussõjaga põhjendatud. Riigivõim oli selgelt rakendatud sõja teenistusse, Eesti sõjaväes oli püssi all iga kümnes eestlane, majanduses, poliitikas ja kultuuris kajastus iseseisvussõda üheselt ja selgelt. Eesti Vabadussõda oli tavakodanikule kõige reljeefsemalt eristuv periood Eesti esimesel iseseisvusaajal. Kui Eesti iseseisvusaeg dateerida ka alates 24. veebruarist 1918 või isegi 15. (28.) novembriga 1917, mil Maanõukogu kuulutas end kõrgeimaks võimaks Eestis (siinkirjutajale tunduks loogilisem selle algus siiski novembrist 1918, mil võim Eestis läks Eesti Ajutisele Valitsusele), ei pea sellest muutuma perioodi nimetus: nii võimsalt oli see domineeritud Vabadussõjast. Perioodi lõpuks võiks pidada sõjategevuse lõppemist (vaheahu sõlmimist 3. jaanuaril 1920 või ka Tartu rahulepingu sõlmimist 2. veebruaril 1920).

II Tasakaalustamine 1920–1924

Maailmaajaloos on see nimetus kasutusel elukõige aastate 1920–1924 majandusprotsesside iseloomustamiseks, ent tarvitatakse laialdaselt ka üldajaloo periodiseerimisel. Tõepoolest, nii majanduslikult kui ka poliitiliselt oli see ajajärk väga rahutu. Majanduspoliitikas oli valdava osa Euroopa riikide ja ka Eesti eesmärgiks rahaühiku stabiliseerimine. 1925. aastat loetakse sõjajärgse taastamisperioodi lõpuks. Selleks ajaks oli enamikus Euroopa riikides lõppenud ajaloos seni tundmatu ja massidele ehk kõige enam peavalu ja kõneainet valmistanud laastav (hüper)inflatsioon. Maailmakaubanduse maht ületas esmakordselt 1913. aasta tase-me.

Ka poliitiliselt selgines Euroopa taevas pärast Dawesi reparatsiooniplaani aktsepteerimist 1924. aastal ja Locarno pakti allakirjutamist 1925. aastal. Euroopa poliitilised probleemid näisid olevat lahenduse leidnud ning hakati kavandama uut rahulikkude koostööd.

Need maailmaprotsessid peegeldusid selgelt ka Eestis, ent tulenevalt Eesti iseseisvumisest olid need aastad veelgi turbulentsamad. Majanduses oli otsingute aeg – Päts ja Westel ning jõuline poliitikute-majandusmeeste grupeering nägid Eesti tulevikku seotuses Venemaa turuga ja käitus sellele vastavalt. Majanduslike tunnuste järgi periodiseerides oleks ilmselt vajalik eristada veel üht perioodi: aastaid 1920–1922, mil Eesti tõesti toimis Ida-Lääne majandussillana. Teisi valdkondi arvesse võttes ei ole see ilmselt vajalik. Periood päädis rahaühiku stabiliseerimise, välis- ja sisemajandusliku transformatsiooniga. Kiiresti käivitunud radikaalne maa-reform 1924. aastal, muutus/tasakaalustus ka poliitiline kultuur, parlamentarism kujunes täielikult välja.

Tasakaalustamine on selle perioodi nime-tusena täpne riigivõimu eesmärgi seisukohalt. Kodanikud võisid seda aega tajuda pigem segaduste või otsingute ajajärguna. Või, miks ka mitte, loomis- või kujunemisajana. Kuid tasakaalustamine ei ole ka vale, sest kui eesmärgiks on tasakaalustamine, tähendab see tasakaalustamisvajadust, s.t. ka segadust, kujune-mist. Talunik püüdis tasakaalustada oma talu eelarvet, tööline muutuva rahakursi oludes oma pere-eelarvet, riigivõim otsis riigieelarve tasakaalustamise teid, poliitikut otsisid sellist vä-lispoliitilist tasakaalu, mis lubaks Eestil riigina

püsima jääda. Esialgu ei olnud teada, kas seda võimaldab poliitiline liitlus Soomega, Balti riikidega või hoopis Ida-Lääne majandus- ja poliitiliseks sillaks olemine. Perioodi lõpuks oli osa valikuid tehtud.

III Tõusuaastad 1925–1929

Maailmaajaloos eristatakse neid aastaid “normaalsetena”, õitsengu- ja tõusuaastatena. Kahe maailmasõja vahelisest ajast peetakse neid parimateks aastateks. Ehkki sisulist ühis-nimetajat on neile raske leida, eristuvad nad nii majanduses kui ka poliitikas selgelt nii eelne-vast kui ka järgnevast perioodist. Perioodi lõpp erinevates riikides mõnevõrra varieerub.

Eesti puhul on 1. detsembri mässukatse ning sellest tulenenud muutused poliitikas ja hoiakutes tõepoolest hea piirjoon. Kuupäevaliseks muutuseks võib pidada näiteks (kui seda üldse vaja on) Jüri Jaaksoni laia koalitsioonivalitsuse võimuletulekut.

Majanduses olid Ida-illusioonid kadunud, realistlik majanduspoliitika andis ka tulemuste. Neid võib pidada tõusuaastaiks, ehkki see tule-nevalt Eesti kui agrariiri sõltuvusest ilmaolu-dest SKT-s selgelt ei väljendu.

Kommunistid olid kaotanud populaarsuse. Eesti riigi olemasoluga harjuti ära. Eesti talu-pojad ja töölised võisid neid aastaid tajuda eda-siminekena, ajana, mil pärast vapustusi oli tek-kinud uuesti kindlustunne ja käis oma elu ning riigi suhteliselt edukas ülesehitamine, tõus.

IV Suur majanduskriis 1930–1933

Tegemist on rängima majanduskriisiga kogu turumajandusajaloos. Tööpuudus suurenes mõnes riigis kuni kolmandikuni tööjõulisest elanikkonnast, keskmine SKT ühe isiku kohta vähenes kuni 25%, hinnad langesid kuni kolm korda. Seetõttu eristatakse suurt majanduskriisi valdavas osas maailma riikide periodiseeringu-tes. Seda kriisi on peetud nii oluliseks, et palju-des majandusajaloo pikemaajajärkade hõlma-vates periodiseeringutes on tervet kahe maail-masõja vahelist aega märgitud kui üht suurt majanduskriisi.

Majanduskriis oli perioodi dominant Ees-tiski. Nii keskne, et teda poliitiliste sündmuste-

ga kombineerima hakata ning vastavalt sellele piire muuta ei ole mõtet. Pealegi olid poliitilised sündmused Eestis väga oluliselt mõjutatud/teravdatud majanduskriisist ja selle oskamatust lahendamiskatsetest (deflatsiooni esilekutsumine ja devalveerimise edasilükkamine).

Nii võib küsimus olla vaid selle ajajärgu piiritlemises. Eesti majanduses oli 1929. aasta veel suhteliselt hea, tänu Eesti suhteliselt marginaalsele geoökonomilisele seisundile ja headele põllumajandusaastatele. Nii ei ole küll põhjust suure majanduskriisi alla arvata 1929. aastat, nii nagu seda on ehk põhjendatult tehtud USA ja Saksamaa perioodiseeringutes, kus kriisimõjud avaldusid varem. 1930. aasta oli Eestis küll veel samuti SKT väärtuse järgi hinnates hea, samuti ei olnud vähenenud investeeringute maht. Osalt oli tegemist talude meeleheitliku pingutusega hoida langenud hindade tingimustes majapidamist tasakaalus toodangu suurendamise kaudu. Nii ei ole peamised majandusnäitajad piisavad, et pidada 1930. aastat kriisaastaks. Ent teatava mööndusega maailmaajaloo protsessidele võiks seda siiski teha. Järsu hinnalanguse tõttu on 1930. aastat ka massiteadvus tajunud kriisiaastana. Muidugi ei teatud, mis veel kahel järgmisel aastal üle elada tuleb.

Perioodi algust ei ole lihtne siduda ühegi konkreetse sündmusega. Esialgu oli Lääne-Euroopa riikide, seejärel aga Eesti majandus mõjutatud New Yorgi aktsiabörsi krahhist 1929. aasta sügisel ja Smoot-Hawley tollitariifi kehtestamisest USA-s 1930. aasta talvel. Eestis reflekteerusid need sündmused majandusliku usalduse järk-järgulises kadumises ning maailma proteksionismilainest tulenenud majandusraskustes.

Perioodi lõppu tähistava konkreetse sündmuskandidaadi leidmine on veel raskem. Majanduskriis taandus Eestis pärast krooni devalveerimist (juuni 1933), mille mõjud ilmnemise alates sama aasta sügisest. Samal ajal märksa paranenud maailmamajanduse konjunktuur lubas Eesti inimesel 1934. aastast olla juba (majanduslikult) optimistlikum.

V Vaikiv ajastu 1934–1939

Maailmakaubandus ei saavutanudki enne Teist maailmasõda enam kriisieelset taset, Euroopa riikide majanduskasv eri riikides lahknes oluliselt: mõnedes riikides, nagu Soomes ja Sak-

samaal, oli see suhteliselt kiire, seevastu näiteks Prantsusmaal ja Belgias väga aeglane. Poliitilised suhted teravnesid ja Euroopa liikus selgelt sõja poole.

1933. aasta lõpu ja 1934. aasta algust võis Eesti kodanik tajuda teatava pingelangusena. Majanduses olukord paranes (iseasi, kui palju seda kohe tajuti) ja terav võitlus uue põhiseaduse ümber oli ometi lahenduse leidnud. Eelolevad presidendivalimised hoidsid siiski poliitilisi kirgi üleväl.

Euroopa demokraatlike riikide seast langes Eesti välja pärast 12. märtsi Pätsi–Laidoneri riigipööret. Seda võib pidada selgeks uue perioodi algusdaatumiks. Erakondade tegevus keelustati, ajakirjandus suukorvistati. Perioodi dominandiks oligi autoritaarse valitsemiskorraga (ja poliitilise vaikimisega) harjumine demokraatia asemel. Majanduses toimus pärast kriisi tõus, mida autoritaarrežiimi propaganda ka jõuliselt kuulutas ja mida tõepoolest selgelt tajuti, osalt seetõttu, et kriis, millega neid aastaid võrreldi, oli olnud tõesti ränk. Ehkki võrdlused teiste Euroopa riikidega näitavad, et see ei olnud erand (näiteks Soome ja ilmselt ka Läti majanduskasv oli kiirem). Igatahes valitsemiskorra muutus oli selgelt olulisem. Nende kahe nähtuse ühendamiseks (sel moel, et majandustõus ei tunduks autoritaarrežiimi teenena, mida ta tõepoolest ei olnud) siinkirjutaja võimalust ei ole leidnud.

Rahvasuus nimetati ajajärku “vaikivaks ajastuks”, see nimetus tundub olevat ajaproovile vastu pidanud ning sobiks iseloomustama kogu ajajärku 1939. aasta sügiseni. Mis sest, et esimesena kasutas seda väljendit Kaarel Eenpalu V Riigikogu seisundi kohta. Midagi ei muutnud ka uue põhiseaduse vastuvõtmine: vaikiv see aeg oli ja vaikivaks jäi. Kuni vaikiva alistumiseni. Teine võimalus oleks autoritaarrežiimi aastad, autoritaarne aeg.

Loomulikult ei tajunud kõik elanikkonna kihid kümnendi teist poolt vaikiva ajastuna, režiimi poolt hoitud ja toetatud vanapõllumehed ning kõrgametnikkond, aga ka suur osa varasemast poliitilisest võitlusest väsinud rahvast kasutasid juba siis iroonilis-positiivselt vormi “Pätsu aeg”. Viimane tundub siinkirjutajale siiski vähem vastuvõetav.

VI Baaside aeg 1939–1940

Lepinguga oktoobrist 1939, millele oluliste seda võimaldavate sündmustena eelnesid mittekallaletungi pakti (MRP) sõlmimine N. Liidu ja Saksamaa vahel ning Teise maailmasõja puhkemine, sisenes Eesti olulisse uude poliitilisse faasi. Omaette küsimus on, kas see väärib eraldi esiletõstmist, kuna “vaikiv aeg” ei lõppenud, ehkki mõned poliitilised voolud said vaikumise rohkem tegutsemisvabadust. Ilmselt sõltub see käsitletavast valdkonnast ning liigendamise detailsuse vajadusest.

Igatahes märgib Nõukogude baaside asutamine Eesti territooriumile ühte olulist etappi iseseisvuse kadumises, ahenesid ka riigivõimu tegutsemispiirid. Perioodi eristamine näib olevat põhjendatud ka rahva suhtumise taustal: tegemist oli ootusärevä ajajärguga, mil Nõukogude vägede kohalolek oli igas eluvaldkonnas hoomatav. Baaside aasta oli/on nimetusena ka rahva seas levinud. Periood, nii nagu kogu esimene omariiklusaeg, lõppes 17. juunil 1940.

* * *

Niimoodi periodiseerituna kulgeb Eesti ajalugu 1920. aastast kuni 1933. aastani maailma ajalooga suhteliselt ühes rütmis, seda mitte kunstlikult, vaid usun, et nii tajusid seda ka tol ajal elanud inimesed. Vabadussõda oli anomaalia ja seda oli ka 1934. aasta riigipööre. Kriisijärgsel ajal killustus Euroopa nii majanduslikult kui ka poliitiliselt. Näiteks ka Prantsusmaa ja Saksamaa ajalugu oleks 1930. aastate teisel poolel väga raske (kunstlik) ühtemoodi kronoloogiliselt ja märksõnastatult periodiseerida.

Ühetasandilisus võimaldab ülaltoodud periodiseeringut liidendada Enn Tärveli poolt välja töötatud lähiajaloo üldise periodiseerimiskeemiga. Nii järgneks baaside ajale – Enn Tärveli periodiseeringu järgi 23.08.1939–16.06.1940 – esimene Nõukogude aasta 17.06.1940–22.06.1941 (või 28.08.1941) ja sõjaaeg kuni 22.09.1944. Edaspidi oli Eesti mõjutatud peamiselt “üleliidulistest” protsessidest.

Kui Lääne-Euroopa riikide puhul on Teise maailmasõja järgsel ajal taas pärast 1933. aastat tegemist suhteliselt ühes taktis kulgevate protsessidega (ka sarnaste periodiseeringutega, mis, tõsi küll, ei ole kaugeltki välja kujunenud; majandusajaloos näiteks periodiseeritakse tih-

ti kümnendite kaupa), siis Eesti liidendus Euroopa ajaloo üldisesse mustrisse 1990. aastate keskel, mõni aasta pärast vabanemist.

Olen kaugel arvamusest, et ülalpakutud periodiseering on ideaalne, seejuures on sellest eriti kaugel ajajärgude nimetused. Eks see periodiseerimine olegi natuke ajaloolaste mäng. Mäng nimetuste, daatumite ja protsesside tähtsustamisega. Ent huvitav ja oluline mäng, mida loodetavasti edasi mängitakse.

Jaak Valge

(1955)

Lõpetanud Tartu ülikooli ajalooteaduskonna (1987), magistratöö kaitsnud 2003. aastal. 1984–1995 töötas Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudi laborandina, vanemlaborandina, nooremteaduri ja teadurina, 1996–1999 oli Riigiarhiivis osakonnajuhataja, teadusnõunik ja asedirektor; aastatel 2000–2001 Siseministeeriumi välismaalaste osakonna juhataja kt. ja osakonnajuhataja; praegu Viljandi maa-arhiivaar, aastast 1993 Tartu Ülikooli lähiajaloo õppetooli lektor. Peamised uurimissuunad: Eesti ja Euroopa majandusajalugu 20. sajandil; globaalprobleemide ajalugu; arhiivindus.